

વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે. કેમકે આત્માની પર્યાયમાં નથી પણ અનુપચરિત નજીકમાં છે. વ્યવહાર એટલે પર વસ્તુ છે, નિમિત્ત છે તે વ્યવહાર થઈ ગયો. એ અસદ્ભૂત અનુપચાર વ્યવહારનયથી તેનો નાશ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! પર છે ને એથી વ્યવહાર. અશુદ્ધતા એ તો અશુદ્ધ નિશ્ચય થયો. વિકારી પોતામાં જ છે ને? એટલે અશુદ્ધ નિશ્ચય. ઓલી તો પર વસ્તુ છે એટલે વ્યવહાર થઈ ગયો. આહાહા..! હવે આવું કે દિ' શીખવું? આ બીજા જે અન્યમતિઓ બીજી રીતે કહે છે ને? એનું નિરાકરણ કરવાને માટે આ વાત છે. સમજાણું કાંઈ? એ કહેશે હમણાં. શબ્દનય, આગમનય, મતાર્થનય પાંચેય પાછા આમાં ઉતારશે. આહાહા..!

‘શુદ્ધ નિશ્ચયકર તો જીવકે બંધ મોક્ષ દોનોં હી નહીં હૈ.’ ત્રિકાળી ભગવાન મોક્ષસ્વરૂપ જ છે. એના બંધ-મોક્ષની પર્યાયો ત્રિકાળી નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ એમાં છે નહિ. બંધ-મોક્ષ તો પર્યાયનયની અપેક્ષાએ છે. આત્માને અશુદ્ધ ભાવકર્મનો બંધ, અશુદ્ધનય એટલે પર્યાયનય થઈ. અને જડકર્મનો નાશ એ પણ પર્યાયનય એટલે પર વ્યવહારનય અને તે પણ અસદ્ભૂત. એને એ રીતે કહેવામાં આવ્યું. આહાહા..! નમો અરિહંતાણં. કર્મરૂપી વેરીને હણ્યા. કર્મ તો જડ છે. જડને આત્મા હણે? પણ જડની અવસ્થા અશુદ્ધ કર્મનો નાશ થાવા કાળે કર્મની અવસ્થા અકર્મરૂપે થવાનો એનો કાળ હતો તેથી એ થઈ. પણ ભગવાનઆત્માએ એનો નાશ કર્યો એ અસદ્ભૂત અનુપચાર વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! આવું છે. ‘ગીરધરભાઈ’!

શુદ્ધ નિશ્ચયથી ભગવાન ત્રિકાળી, એ તો એને રાગની, અશુદ્ધતાની પર્યાય પણ નથી અને મોક્ષની સિદ્ધ પર્યાય પણ શુદ્ધમાં નથી. ત્રિકાળીની અપેક્ષાએ બંધ-મોક્ષ એની પર્યાયમાં છે. વસ્તુમાં નથી. ત્રિકાળીની અપેક્ષાએ બંધ-મોક્ષ છે જ નહિ. આહાહા..! ‘બંધ મોક્ષ દોનોં હી નહીં હૈ. ઈસ પ્રકાર કર્મરૂપી મલોંકો ભસ્મકર જો ભગવાન હુએ, વે કૈસે હૈં?’ એ વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા : પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

વીર સંવત ૨૫૦૨, જેઠ સુદ ૧૧, મંગળવાર
તા. ૦૮-૦૬-૧૯૭૬, ગાથા-૧-૨, પ્રવચન નં. ૩

આ ‘પરમાત્મપ્રકાશ’ છે. પહેલી ગાથા. સિદ્ધને પહેલા નમસ્કાર કરે છે. સિદ્ધને નમસ્કાર કરતાં એમ કહ્યું કે જેણે ધ્યાનાગ્નિથી કર્મને બાળી અને જેણે પરમ આનંદ અને વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી એવા સિદ્ધો નિત્ય જ્ઞાનમય નિરંજન છે, તેને હું નમસ્કાર કરું છું. અને એ ધ્યાન કેવું? ધ્યાનાગ્નિથી કર્મ નાશ થયો. ધ્યાન કેવું? કે અંતર સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યનું સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર, એનાથી ઉત્પન્ન થતો પરમરસી સુખસ્વાદ, અમૃતના સ્વાદનો જેમાં અનુભવ આવે. એવું જે ધ્યાન એ ધ્યાનાગ્નિ વડે કર્મનો નાશ થયો. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પરપદાર્થનો નાશ આત્માના ભાવથી થાય?

ઉત્તર :- આત્માનો ભાવ, બીજાનો ક્યાં હતો.

વસ્તુ ટેકોટકીણું ધ્રુવ જે ચિદાનંદ પ્રભુ, એક સ્વભાવી વસ્તુ જે ધ્રુવ છે, તેનું સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર, એ એનું ધ્યાન છે. એનાથી ઉત્પન્ન થયેલો પરમસુખસમરસી સ્વાદ, પરમસુખસમરસી વીતરાગી આનંદ સ્વાદ એ ધ્યાનનું લક્ષણ છે. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? ધ્યાન કરવું... ધ્યાન કરવું... લોકો કહે છે. પણ ધ્યાન કોનું? અને ધ્યાનમાં શું હોય છે? ધ્યાન, એનું ધ્યેય શુદ્ધ ચૈતન્ય અખંડ પરમાત્મસ્વરૂપ છે. ધ્યાનનું ધ્યેય. અને ધ્યેયને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની શ્રદ્ધા, જ્ઞાનની રમણતા જાણી અને એનાથી ઉત્પન્ન થયેલો આનંદ સમરસીસ્વભાવ શાંત-આનંદ એ ધ્યાનનું લક્ષણ છે. એ ધ્યાનાગ્નિથી કર્મકલંકનો નાશ કર્યો.

કર્મકલંકના બે પ્રકાર. જડકર્મ અને ભાવકર્મ. ભાવકર્મનો નાશ કર્યો એ અશુદ્ધ નિશ્ચયનયથી કહેવામાં આવે છે. વિકારી ભાવ જે પર્યાયમાં હતા, અશુદ્ધ નિશ્ચયનયથી એનો નાશ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. ૩૪મી ગાથામાં તો એમ કહ્યું. રાગનો નાશકર્તા નામમાત્ર છે. છે? ‘સમયસાર’. પણ અહીં સમજાવ્યું છે. આત્મા પોતાના આનંદસ્વરૂપનું ધ્યાન કરીને જે આનંદદશા પ્રગટ કરી, એ વડે પરમાનંદ દશા પરમાત્મ પ્રગટ કરી. એ દશામાં અશુદ્ધતા જે પુણ્ય-પાપના ભાવ હતા એનો નાશ કર્યો એ અશુદ્ધ નિશ્ચયથી કહેવાય છે. જડકર્મનો નાશ કર્યો એ અસદ્ભૂત અનુપચાર વ્યવહારનયથી કહેવામાં આવે છે. અસદ્ભૂત નામ એની પર્યાયમાં નથી. અનુપચાર નામ કર્મ નિકટ-નજીક એકક્ષેત્રાવગાહ છે તેથી અનુપચાર કહ્યો. વ્યવહાર એ પર છે માટે વ્યવહાર કહ્યો. અસદ્ભૂત અનુપચાર વ્યવહારનયથી જડકર્મનો નાશ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા..! જેને આ નયનું જ્ઞાન ન હોય એને આકરું પડે આ બધું.

શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી જોઈએ તો બંધ અને મોક્ષ છે જ નહિ. એ તો પર્યાયમાં બંધ અને પર્યાયમાં મુક્તિ છે. સમજાણું કાંઈ? અશુદ્ધ નિશ્ચયનયથી સંસારના વિકારનો નાશ અને એકદેશ શુદ્ધનયથી સિદ્ધપર્યાયની ઉત્પત્તિ. અને કર્મનો નાશ એ તો અસદ્ભૂત અનુપચાર નયથી વ્યવહારથી કહેવાય છે. વસ્તુ જોઈએ તો એક સમયમાં જ્ઞાયકભાવરૂપ વસ્તુ જે છે એ દષ્ટિથી જોઈએ તો એમાં બંધ ને મોક્ષ છે નહિ. પર્યાયે બંધ અને પર્યાયે મોક્ષ છે. આહાહા..! આવું સ્વરૂપ છે. અહીં સુધી આવ્યું છે.

‘ઈસ પ્રકાર કર્મરૂપ મલોંકો ભસ્મકર જો ભગવાન હુએ,...’ સિદ્ધ ભગવાન થયા. આ વિધિથી થયા એવું પણ વિધિનું જ્ઞાન કરીને નમસ્કાર કરે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! ‘વે કેસે હૈં?’ કેવા છે સિદ્ધ ભગવાન વર્તમાન? ‘વે ભગવાન સિદ્ધ પરમેષ્ટી નિત્ય નિરંજન જ્ઞાનમયી હૈં.’ ધ્યાનાગ્નિથી અશુદ્ધતાનો નાશ કરી, કર્મનો નાશ શુદ્ધથી થઈ અને પમરમાત્મપદ પામ્યા. આહાહા..! એ ભગવાન સિદ્ધ પરમેષ્ટી નિત્ય છે, નિરંજન છે, જ્ઞાનમય છે. હવે ત્રણની વ્યાખ્યા આપશે પહેલી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

‘યહાંપર નિત્ય જો વિશેષણ ક્રિયા હૈ, વહ એકાન્તવાદી બૌદ્ધ જો કિ આત્માકો નિત્ય નહીં માનતા,...’ બૌદ્ધ માનતા નથી ને નિત્ય, એ અપેક્ષાએ કહ્યું છે. આમ સિદ્ધપર્યાય તો પર્યાયનયની અપેક્ષાએ પર્યાયનયનો વિષય છે. પણ વસ્તુ સિદ્ધપણું કાયમ રહેશે અથવા દ્રવ્યપણું કાયમ છે, એ અપેક્ષાએ તેને નિત્ય કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે કાંઈ? બૌદ્ધ ‘ક્ષણિક માનતા હૈ, ઉસકો સમજાનેકે લિયે હૈ.’ એ નિત્ય શબ્દ લીધો છે. બૌદ્ધ ક્ષણિક માને છે એને સમજાવવા માટે નિત્ય શબ્દ લીધો છે. સિદ્ધ ભગવાન નિત્ય છે. આહાહા..!

‘દ્રવ્યાર્થિકનયકર આત્માકો નિત્ય કહા હૈ,...’ જુઓ! વસ્તુ છે ને વસ્તુ એમ કીધી છે. દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ જેનું પ્રયોજન છે એવું જે જ્ઞાન, વસ્તુ ત્રિકાળ જેનું પ્રયોજન છે એવી દ્રવ્યાર્થિકનય-જ્ઞાન. આહાહા..! એ જોઈએ તો ‘ટંકોત્કીર્ણ અર્થાત્ ટાંકીકાસા ઘડ્યા સુઘટ જ્ઞાયક...’ એટલે જ્ઞાયકભાવ, ચૈતન્ય સ્વભાવ એવો ને એવો અનાદિ છે. વસ્તુ તરીકે જ્ઞાનભાવ, આનંદભાવ, ચૈતન્યસ્વભાવ એવા સ્વભાવો એકરૂપ, દ્રવ્ય સ્વભાવમાં એકરૂપ છે. તે દૃષ્ટિએ.. આહાહા..! ‘પરમ દ્રવ્ય હૈ. ઐસા નિશ્ચય કરાનેકે લિયે નિત્યપનેકા નિરૂપણ ક્રિયા હૈ.’ એવો ને એવો ભગવાન અનાદિથી વસ્તુ તરીકે નિત્ય ધ્રુવ એકરૂપ સ્વભાવ, જેમાં બંધ અને મોક્ષની પર્યાયનો પણ અભાવ છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ‘પરમાત્મપ્રકાશ’માં નયો ઉતારી છે. જેમ ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’માં ઉતારી છે ને? એમ અહીં ઉતારી છે.

‘ટાંકીકાસા ઘડ્યા સુઘટ જ્ઞાયક...’ સુઘટ-એવો જ્ઞાયકભાવ, જ્ઞાનભાવ, સ્વભાવભાવ, ધ્રુવભાવ, નિત્યભાવ, શ્રદ્ધાભાવ, જ્ઞાનભાવ, આનંદભાવ, અસ્તિત્વભાવ, વસ્તુત્વભાવ એ બધું થઈને જ્ઞાયક એકરૂપ શુદ્ધ જ છે. જાણે કે ભરેલો હોય એવો ને એવો છે, એમ કહે છે. આહાહા..! જે સમ્યગ્દર્શનનો વિષય છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ‘ઐસા નિશ્ચય કરાનેકે લિયે નિત્યપનેકા નિરૂપણ ક્રિયા હૈ.’ સિદ્ધ નિત્ય, નિરંજન ને જ્ઞાનમય (છે, એમ) ત્રણ બોલ વાપર્યાં.

ધ્યાનાગ્નિથી ભસ્મ કર્યું એ તો પહેલી વાત થઈ ગઈ. હવે વર્તમાન જે સિદ્ધ છે એ નિત્ય છે, નિરંજન છે, જ્ઞાનમય છે. નિત્ય બૌદ્ધને માટે સમજાવ્યું.

‘ઈસકે બાદ નિરંજનપનેકા કથન કરતે હૈં.’ ભગવાન પરમાત્મા નિરંજન છે. એને અંજન-મેલ નથી. એ નૈયાયિકમતિ માટે છે. ‘જો નૈયાયિકમતી હૈં વે ઐસા કહતે હૈં ‘સૌ કલ્પકાલ ચલે જાનેપર’...’ સૌ-સૌ કલ્પકાળ જાય ત્યારે ‘જગત્ શૂન્ય હો જાતા હૈ...’ બધા જીવો મોક્ષ લે છે. ‘સબ જીવ ઉસ સમય મુક્ત હો જાતે હૈં. તબ સદાશિવકો જગત્કે કરનેકી ચિન્તા હોતી હૈ.’ જુઓ! આ મૂર્ખાઈ. એવું એ લોકો કહે છે કે આ બધા જીવ ખલાસ થઈ જાય, હવે અહીં રહે કોણ? એટલે મોક્ષના જીવોને વળી કર્મ લગાડી પાછા સંસારમાં મોકલે. આહાહા..! ‘તબ સદાશિવકો જગત્કે કરનેકી ચિન્તા હોતી હૈ. ઉસકે બાદ જો મુક્ત હુએ થે,...’ મુક્ત જે સિદ્ધ પરમાત્મા થયા હતા ‘ઉન સબકે કર્મરૂપ અંજનકા સંયોગ કરકે...’ કર્મનો સંયોગ કરાવી દીધો. ઠીક! ‘સંસારમેં પુનઃ ડાલ દેતા હૈ...’ સંસારમાં પાછા લાવ્યા. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- કેવા ગપ્પા મારે છે.

ઉત્તર :- એ છે ને. શ્રદ્ધા લોકોની. વસ્તુસ્થિતિ શું છે? ત્રિકાળ ધ્રુવ છે અને વર્તમાન ઉત્પાદ-વ્યય પર્યાય છે. ઉત્પાદ-વ્યય-પર્યાય છે છતાં ધ્રુવ તો છે. એવી બે સહિત તત્ત્વ છે એની ખબર નથી. એકલા કાં ધ્રુવને માને. આ વેદાંતમતિ આદિ. અને એકલાં ક્ષણિક માને. બૌદ્ધસ્થાની. બેય તત્ત્વની ભૂલ છે આખી મૂળમાં.

પર્યાયથી સંસાર, પર્યાયથી મોક્ષમાર્ગ અને પર્યાયથી મોક્ષ. એ ત્રણે પર્યાયમાં છે. જો પર્યાય ન માને તો ત્રણ સિદ્ધ થતું નથી. અને ધ્રુવ ન માને તો ધ્રુવ પર્યાયથી સિદ્ધ કરવા જાય તો પોતે ધ્રુવ છે. પર્યાયથી સિદ્ધ કરવા જાય તો ધ્રુવ છે. એ ધ્રુવ સિદ્ધ ન થાય તો ધ્રુવ સિદ્ધ તો પર્યાય પણ રહી નહિ અને દ્રવ્ય પણ રહ્યું નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? મગજ કેળવવું પડે એવું છે આ.

‘ઉનકે સમ્બોધનેકે લિયે નિરંજનપનેકા વર્ણન ક્રિયા ક્રિ...’ લ્યો! ‘ભાવકર્મ-દ્રવ્યકર્મ-નોકર્મરૂપ અંજનકા સંસર્ગ સિદ્ધોકે કભી નહીં હોતા.’ જે ભાવકર્મ અશુદ્ધ નિશ્ચયનયથી નાશ કર્યો અને જડકર્મ અસદ્ભૂત અનુપચારથી નાશ કર્યો, એનું કલંક ફરીને આવતું નથી. શેકાયેલો ચણ્યો એ ફરીને ઊગતો નથી. એમ સિદ્ધ થયા એને કર્મનું કલંક હોતું નથી. આહાહા..! કલંકનો નાશ કરીને તો સિદ્ધ થયા. હવે કર્મકલંક ક્યાંથી આવ્યા? આહાહા..! મિથ્યાત્વની ભ્રાંતિ પણ સ્વરૂપના આશ્રયે ભાન કરીને નાશ કરી, એ ભ્રાંતિ ફરીને થતી નથી. ભ્રાંતિ ફરીને થવા દેતો નથી. એ પૂર્ણ સિદ્ધ થાય ત્યારે એને કર્મનું કલંક લાગે અને વળી સંસારમાં આવે, એવી માન્યતા છે. આ લોકો એનું માને દયાનંદ સરસ્વતીવાળા.

મુમુક્ષુ :- મોટામાં મોટો ગ્રંથ લખે છે.

ઉત્તર :- મોક્ષ થાય પણ પાછા આવે.

‘ભાવકર્મ-દ્રવ્યકર્મ-નોકર્મરૂપ અંજનકા સંસર્ગ સિદ્ધોકે કભી નહીં હોતા. ઈસીલિયે સિદ્ધોકો નિરંજન એસા વિશેષણ કહા હૈ.’ નિત્ય બૌદ્ધને માટે કહ્યું, નિરંજન-અંજન વિનાનો નૈયાયિકો માનતા નથી એને કહ્યું. પૂર્ણ સિદ્ધ થયા એની મુક્તિ થઈ તે સંસારમાં આવે નહિ. પૂર્ણ દશા પ્રગટ થઈ ગઈ જ્યાં. શક્તિમાંથી વ્યક્તતા પૂર્ણ થઈ. શક્તિરૂપે તો સિદ્ધપદ હતું. વસ્તુમાં સિદ્ધપદ તો હતું જ. મુક્તસ્વરૂપ જ છે. એને આશ્રયે મુક્ત પર્યાય પ્રગટ કરી, એને હવે અંધનું કલંક આવે એવું ત્રણકાળમાં બને નહિ. આહાહા..! ‘સાદિ અનંત અનંત સમાધિ સુખમા.’ જ્યારથી પૂર્ણ આનંદ પ્રગટ્યો ત્યારથી અનંત અનંત કાળ, અનંત અનંત સમાધિસુખમાં ભગવાન સિદ્ધ પરમાત્મા બિરાજે છે. એને કર્મનું કલંક કહેવું એ તદ્દન વિરુદ્ધ વાત છે. હવે જ્ઞાનમય. ત્રીજો શબ્દ છે ને.

‘અબ સાંખ્યમતી કહતે હૈં - ‘જૈસે સોનેકી અવસ્થામૈં...’ માણસ સુઈ જાય છે ને? સૂઈ જાય છે. ‘સોતે હુએ પુરુષકો બાહ્ય પદાર્થોકા જ્ઞાન નહીં હોતા,...’ સૂતા પ્રાણીને બાહ્ય પદાર્થનું જ્ઞાન હોતું નથી. ‘વૈસે હી મુક્તજીવોકો બાહ્ય પદાર્થોકા જ્ઞાન નહીં હોતા હૈં.’ છે ને, જગતમાં એક મત છે. ‘એસે જો સિદ્ધદશામૈં જ્ઞાનકા અભાવ માનતે હૈં,...’ સિદ્ધદશામાં

જ્ઞાન નથી. સૂતા પ્રાણીને જેમ બાહ્ય પદાર્થનું જ્ઞાન નથી એમ મુક્ત થયેલાને બાહ્યનું જ્ઞાન નથી. એમ અજ્ઞાની, સાંખ્યમતિ માને છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- સૂતાનો દષ્ટાંત..

ઉત્તર :- સૂતાનો દષ્ટાંત કીધું ને. અજ્ઞાનીની દલીલ તો હોય છે. દલીલ. ‘પંચાધ્યાયી’માં કીધું કે દષ્ટાંત એ લોકો આપે છે પણ દષ્ટાંત ઠેકાણા વિનાના હોય છે. ‘પંચાધ્યાયી’માં કહ્યું છે. આહાહા..!

‘ઉનકો પ્રતિબોધ કરાનેકે લિયે તીન જગત્...’ સિદ્ધ ભગવાન ત્રણ જગત-ઉદર્ધ-મધ્યલોક, (અધોલોક) ‘તીનકાલ...’ ભૂત-વર્તમાન-ભવિષ્ય. ‘સબ પદાર્થોકા...’ ત્રણ જગત, ત્રણ કાળવર્તી, ‘સબ પદાર્થોકા એક સમયમેં હી જ્ઞાનના હૈ,...’ જેની જ્ઞાનદશા શક્તિરૂપે તો સર્વજ્ઞપદ હતું. સર્વજ્ઞ શક્તિરૂપે એટલે જ સ્વભાવ, વસ્તુ જ સ્વભાવ, જ સ્વભાવ કહો કે સર્વજ્ઞ સ્વભાવ કહો, એના ધ્યાન કરીને જેણે શક્તિમાંથી વ્યક્તિ-સર્વજ્ઞદશા પ્રગટ કરી એ સર્વજ્ઞપણામાં ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં રહેલા પદાર્થ (જણાય જાય છે). ત્રણલોક એટલે ત્રણ જગત, ત્રણકાળ એટલે ત્રણ કાળવર્તી. એમાં રહેલા પદાર્થો, એના દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય એક સમયમાં જાણે. એવી સિદ્ધની દશા હોય છે.

‘જિસમેં સમસ્ત લોકાલોકકે જ્ઞાનનેકી શક્તિ હૈ,...’ પર્યાયની વાત છે, હોં! આ. વસ્તુ છે અસ્તિ તત્ત્વ આત્મા, એમાં જ્ઞાનશક્તિ છે. જ્ઞાનશક્તિનું સામર્થ્ય, સામર્થ્ય ત્રણકાળ ત્રણલોકને જાણવાનું છે. એનું સામર્થ્ય જ એટલું છે. એ સામર્થ્યમાંથી પર્યાય પ્રગટ કરી. ખરેખર તો જે સામર્થ્ય છે એ પર્યાયમાં અનંતમા ભાગની જ્ઞાનદશા આવી છે. આહાહા..! ‘નિયમસાર’માં કહ્યું ને કે ત્રણકાળ ત્રણલોકને જ્ઞાન, દર્શન જાણે છે. ત્રિકાળ-ત્રિકાળ. ત્રિકાળી વસ્તુને ત્રિકાળી જ્ઞાન-દર્શન જાણે-દેખે એવી એની શક્તિ છે. ત્રિકાળ, હોં! આહાહા..!

એના જ્ઞાન ને દર્શન સ્વભાવમાં, સ્વભાવમાં ત્રણકાળ ત્રણલોકના જ્ઞાન અને દર્શનને જાણે એવો એનો સ્વભાવ છે. એવો જ એનો સ્વભાવ છે. સ્વભાવને મર્યાદા શું હોય? એવી અપરિમિત જે શક્તિ હતી એને ધ્યાનાગ્નિ દ્વારા પ્રગટ કરી. હવે એ શક્તિ જેમ અહીં ધ્રુવ રહી, ધ્રુવ હતી. પર્યાય પ્રગટ થઈ એ પણ ધ્રુવ રહે છે. એટલે કાયમ એમ ને એમ રહે છે. સમજાણું કાંઈ? ‘પંચાસ્તિકાય’માં એને કૂટસ્થ કહ્યું છે. કેવળજ્ઞાન કૂટસ્થ. કૂટસ્થ એટલે એવું ને એવું રહે છે. છે તો પર્યાય. આહાહા..! ‘સાદિ અનંત-અનંત સમાધિ સુખમાં.’ જેનું ફળ આવું છે એનો ઉપાય પણ અલૌકિક હોય ને? વાત સમજાય છે? આહાહા..! જે સ્વભાવની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય, એનું કારણ પણ સ્વભાવની દશા જ હોય. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? ત્રિકાળી સ્વભાવ વસ્તુ છે. એના સ્વભાવના આશ્રયે પલટતી સ્વભાવદશા એ પૂર્ણ સ્વભાવની પ્રાપ્તિનો એ ઉપાય છે. ન્યાય સમજાય છે? આહાહા..!

પુણ્ય-પાપમાં નથી કહ્યું? કે બંધભાવ મોક્ષનું કારણ કેમ થાય? મોક્ષ સ્વભાવ છે તો મોક્ષનું કારણ થાય. એ ‘સમયસાર’માં પુણ્ય-પાપ (અધિકાર)માં કહે છે. આહાહા..! ભગવાનઆત્મા મોક્ષ સ્વભાવ જ એનો છે. મોક્ષ સ્વભાવ તે મોક્ષના કારણરૂપે પર્યાય થાય.

મોક્ષનો સ્વભાવ છે એની પર્યાય મોક્ષના સ્વભાવમાં કારણ, પૂર્ણ પ્રાપ્તિનું એ કારણ થાય. બંધભાવ (કારણ ન થાય). આહાહા..! પુણ્ય-પાપ (અધિકાર)માં છે. ગજબ કામ કર્યું છે. ‘સમયસાર’માં તો એક એક કડીએ અને એક એક પદે ઘણા જ ગંભીર ભાવ.

જેમ પીપરનો દાણો છે. લીંડીપીપર-છોટીપીપર. કદમાં નાની લાગે પણ અંદરમાં સ્વભાવ તો એનો ચોસઠ પહોરો તીખો છો. ચોસઠપહોરી એટલે પૂર્ણ. એને ક્ષેત્રની મોટપની જરૂર નથી. કે મોટું ક્ષેત્ર હોય તો મોટી શક્તિ હોય એમ નથી. એના સ્વભાવનું સામર્થ્ય, ક્ષેત્ર નાનું છતાં ચોસઠપહોરી તીખો રસ જેનો સ્વભાવ છે. સ્વભાવ એનો છે. ચોસઠ પહોરી પર્યાય એમાંથી આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

એમ ભગવાનઆત્મા સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ વીર્ય એવો એનો સ્વભાવ જ છે. અનંત ચતુષ્ટય, અનંત ચતુષ્ટય, આ હોં! ઓલા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ નહિ. અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ, અનંતવીર્ય. એવા અનંત ચતુષ્ટય શક્તિરૂપે ત્રિકાળ છે. એના ધ્યાનાગ્નિથી એટલે સુખ સમાધિના આનંદના સ્વાદની દશા દ્વારા એ શક્તિની વ્યક્તતા થાય છે. આહાહા..! આ વાણિયા એકલા વેપાર કરે એમાં ને એમાં મગ્ન. લાંબી બુદ્ધિ ન હોય ત્યાં. એય..! ‘બાબુભાઈ’! આ સોનું આ ભાવે, ફલાણું આ ભાવે, ઈની ઈ વાત આખો દિ’. એવાને આ ઝીણું પડે. આહાહા..!

કહે છે, જેણે ત્રણકાળ, ત્રણલોકવર્તી પદાર્થને જાણ્યા, એવી જેની જાણવાની શક્તિ પ્રગટ થઈ ગઈ છે. સ્વભાવમાં શક્તિ તો હતી એ હવે પ્રગટ થઈ છે. ‘ઐસે જ્ઞાયકતારૂપ કેવલજ્ઞાનકે સ્થાપન કરનેકે લિયે...’ આવું જ્ઞાયકપણું, કેવળજ્ઞાનપણું ‘સ્થાપન કરનેકે લિયે સિદ્ધોંકા જ્ઞાનમય વિશેષણ ક્રિયા.’ આહાહા..! ઓલામાં નથી આવ્યું? આવી ગયું ને આમાં? મોક્ષનું. ૩૯ ગાથાનો (કળશ ૩૩ સમયસારમાં છે) ધીર છે, ઉદાત્ત અનાકુળ એનું વિશેષણ છે, એનું આભૂષણ છે. આહાહા..! આત્માનો આનંદ પ્રગટ્યો છે એ દશા ધીર છે. ધીરી છે. શાશ્વત હવે થઈ ગઈ છે. ઉદાર છે. નવી નવી પર્યાય પ્રગટે છતાં તેનો અંત આવે નહિ. એવી ઉદાર દશા છે. આહાહા..! અનાકુળ આનંદમય છે એ. એ અનુભવના વિશેષણ છે. મોક્ષમાર્ગના વિશેષણ છે. આહાહા..! આ તો અંતરની રમતની વાતું છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રયોજનભૂત ...

ઉત્તર :- આ પ્રયોજનભૂત છે, ભાઈ!

‘વે ભગવાન નિત્ય હૈં, નિરંજન હૈં, ઔર જ્ઞાનમય હૈં, ઐસે સિદ્ધ પરમાત્માઓંકો નમસ્કાર કરકે...’ આહાહા..! આવા સિદ્ધ ભગવાન આ ધ્યાનાગ્નિ વડે થયા, એવું જેને જ્ઞાન છે, એવા જ્ઞાનમાં સિદ્ધ ભગવાન કેવા હોય અને કેમ થયા એવા જાણીને એને નમસ્કાર કરે છે. એમ ને એમ નમો સિદ્ધાણું (નથી કરતા), એમ કહે છે. આહાહા..! સિદ્ધ કેમ થયા? અને થયા ત્યારે કેવા હોય? અને થયા કેમ? એવું જ્ઞાન જેને છે, એ જ્ઞાનમાં જાણીને સિદ્ધને નમસ્કાર કરે છે.

મુમુક્ષુ :- ભાવ નમસ્કાર.

ઉત્તર :- હા. બેય નમસ્કાર કર્યા છે.

હવે 'ગ્રંથકા વ્યાખ્યાન કરતા હું. યહ નમસ્કાર શબ્દરૂપ વચન...' નમસ્કારના બે પ્રકાર. 'નમસ્કાર શબ્દરૂપ વચન દ્રવ્યનમસ્કાર હૈ ઓર કેવલજ્ઞાનાદિ અનંત ગુણસ્મરણરૂપ...' અનંત ગુણની ધારણાથી અંદર સ્મરણ કરે. કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન અનંત છે એવી જે શ્રદ્ધા વર્તીને એવું ભાન, એનું સ્મરણ કરે છે. આ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન એવું સ્મરણ છે એ ભાવનમસ્કાર છે. આહાહા..! છે? આહા..!

'યહ દ્રવ્ય-ભાવરૂપ નમસ્કાર વ્યવહારનયકર સાધક-દશામૈ કહા હૈ,...' શું કહ્યું ઈ? કે વચનથી નમસ્કાર અને ભાવથી નમસ્કાર એ વ્યવહાર સાધકદશાની અપેક્ષાએ વાત કરી. આહાહા..! 'સાધક-દશામૈ કહા હૈ, શુદ્ધનિશ્ચયનયકર વંદ્ય-વંદકભાવ નહીં હૈ.' પૂર્ણાનંદના નાથમાં વંદ્યવંદક છે નહિ. 'શ્રીમદ્'માં આવે છે ને? 'ગુરુ રહ્યા છન્નસ્થ પણ વિનય કરે ભગવાન.' વંદ્યવંદકભાવ હોતો જ નથી. એ તો પૂર્ણ થઈ ગયું. સાધકદશામાં વિકલ્પથી નમસ્કાર અને નિર્વિકલ્પથી નમસ્કાર, એવું સાધકમાં હોય. પૂર્ણદશામાં પછી વંદ્યવંદક છે નહિ. આહાહા..! એ કેવળી ભગવાન કોનો વિનય કરે? એ તો ત્યારે એવો અર્થ કર્યો હતો. (સંવત) ૧૯૯૫માં. કેવળી થયા એ પૂર્વે ગુરુનો વિનય કર્યો હતો એવું એના જ્ઞાનમાં આવ્યું. ૧૯૯૫માં એનો અર્થ કર્યો હતો. 'આત્મસિદ્ધિ' છે ને? 'આત્મસિદ્ધિ'ના પ્રવચન પાંચ-છ હજાર (પુસ્તકો છપાયા છે). પણ એવો અર્થ તે દિ' કહ્યું, આમ નથી. કેવળજ્ઞાની પરમાત્મા છન્નસ્થ ગુરુનો વિનય કરે એ બિલકુલ વાત જૂઠી છે. વંદ્ય-વંદકભાવ છઠ્ઠા (ગુણસ્થાન) સુધી હોય છે. પછી હોતો નથી. ત્યારે કીધું, આનો અર્થ આમ જોઈએ. એમનો કહેવાનો આશય એ નથી. તે દિ' કહ્યું હતું સર્વજ્ઞ છે એના જ્ઞાનમાં પૂર્વે ગુરુનો વિનય કર્યો હતો એનું જ્ઞાન થયું. એનું નામ વિનય કહ્યો. બીજું કાંઈ છે નહિ. આહાહા..! એય..! એ લોકોને બહુ લાગે. 'શ્રીમદ્' કહ્યું એનો એક એક અક્ષર... ભાઈ! સાંભળને હવે. 'શ્રીમદ્' 'કુંદકુંદાચાર્ય'ને વંદન કરે. 'કુંદકુંદાચાર્ય' આમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- 'કુંદકુંદાચાર્ય'ને વંદન કર્યા છે એમણે એટલે એની બધી વાત કબુલ છે તેમ આવી જાય ને?

ઉત્તર :- બધી વાત કબુલ. પછી તો રાખી છે બધી. પહેલા જરી ફેર હતો. પછી છેલ્લે વીસ શાસ્ત્ર, સત્સૂત્રના નામ આપ્યા એમાં ઓગણીસ દિગંબર શાસ્ત્રના નામ આપ્યા. એમાં શ્વેતાંબરનું એકેય આપ્યું નથી. એક ગ્રંથનું નામ આપ્યું છે. 'હરિભદ્રસૂરિ' નો ગ્રંથ છે ને. એને ખુબ,ઓલા 'ભગવાનદાસ' છે ને? ખુબ સ્પષ્ટીકરણ કરીને ચાલીસ રૂપિયાનો ગ્રંથ બનાવ્યો છે. અનુકૂળ લાગે ને ઈ ગ્રંથ બનાવ્યો, ઓગણીસનું કાંઈ નહિ. વીસમાંથી (ઈ) મોટું પુસ્તક બનાવ્યું છે. શ્વેતાંબરનું ખરું ને. ગ્રંથ. ચાલીસ રૂપિયાની કિંમતનો. 'ભગવાનદાસ' છે ને? અરે..! શું થાય? ભાઈ!

દિગંબર છે એ કોઈ પક્ષ નથી. વસ્તુનું સ્વરૂપ એવું છે. વસ્તુની સ્થિતિની મર્યાદા એવી છે. મુનિ થાય ત્યારે નગ્ન દશા થઈ જાય છે. અંદરમાં ત્રણ કષાયનો અભાવ હોય. વિકલ્પ

હોય તો અઠ્યાવીસ મૂળગુણનો વિકલ્પ હોય. ઊભા ઊભા આહાર હોય. નગ્ર દશા હોય. અજીવની દશા આવી થઈ જાય છે, કરતા નથી. એ જૈનદર્શન છે. એ સિવાય આ ભાષા આવે છે ને? ‘નગ્ગે મોકખો ભણિયો.’ નાગાને મોકખ છે. ‘શેષા ઉમગ્ગા’ બીજા બધા ઉન્માર્ગ છે. ન્યાં તો ચોખ્ખું કહ્યું છે. સ્થાનકવાસી અને શ્વેતાંબર એ ઉન્માર્ગી છે, જૈનમાર્ગી છે જ નહિ. એય..! એય..! ‘મગનભાઈ’! સાંભળ્યું છે કે નહિ ન્યાં? ઘંઘા આડે વાંચવાનો વખત ક્યાં છે? ‘આત્મસિદ્ધિ’ના પ્રવચન થયા છે. છે કે નહિ ઘરે? હશે તો ખરું. પડ્યા હશે.

અહીં કહે છે, ‘વંદ્ય-વંદકભાવ...’ દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ જોઈએ તો છે નહિ. કેવળજ્ઞાન થાય તો વંદ્ય-વંદકભાવ છે નહિ. આહાહા..! જ્યાં સુધી સાઘકદશા છે ત્યારે તેને વાણીનો વિકલ્પ આવે છે. અંદર સ્મરણનો. યાદ કરે તો એ જાતનો ભાવ (આવે છે). પૂર્ણ દશા થઈ ગઈ પછી એને દ્રવ્યનમસ્કાર નથી અને ભાવ (નમસ્કાર પણ નથી), બેય નથી. ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’માં પણ આવે છે. ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’ છે ને? એમાં આવે છે. ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’ ‘શ્રીમદ્’ પછી કહ્યું હતું. કાઢ્યું હતું ઓલામાંથી. ‘ઈડર’માં લાઈબ્રેરીમાંથી. પોતાની હયાતીમાં. એમાં પણ એમ છે. ઇશ્વા ગુણસ્થાન સુધી વંદ્યવંદકભાવ છે. જ્યાં સુધી વિકલ્પ છે. અધૂરી દશા છે ને? ... વસ્તુની સ્થિતિ આવી છે. પણ શ્વેતાંબરે બધું ફેરવ્યું. કેવળી વિનય કરે, કેવળીને પણ એક સમયે જ્ઞાન અને બીજે સમયે દર્શન. આ તે કાંઈ ‘હૈ’ પૂર્ણ જ્ઞાન અને પૂર્ણ દર્શન જ્યાં છે... આહાહા..! એને ખંડ કેવો? અને એને કર્મ કેવો? એવું જ્યાં સ્વરૂપની સ્થિતિ એવી છે ત્યાં. ઘણો ફેરફાર થઈ ગયો.

અહીં કહે છે, ‘શુદ્ધનિશ્ચયનયકર વંદ્ય-વંદકભાવ નહીં હૈ. એસે પદખંડનારૂપ શબ્દાર્થ કહા...’ શું કીધું? એક એક શબ્દનો ભિન્ન ભિન્ન અર્થ કર્યો. આ પદ ખંડન કર્યું. ‘પદખંડનારૂપ શબ્દાર્થ કહા ઔર નયવિભાગરૂપ કથનકર નયાર્થ ભી કહા,...’ નયનું કહ્યું. અશુદ્ધ નિશ્ચયથી આમ થાય, અસદ્ભૂતથી આમ થાય, શુદ્ધ નિશ્ચયથી એને હોય નહિ કંઈ પર્યાયમાં. ‘તથા બૌદ્ધ, નૈયાયિક, સાંખ્યાદિ મતકે કથન કરનેસે મતાર્થ કહા,...’ શબ્દાર્થ, નયાર્થ, મતાર્થ, (આગમાર્થ, ભાવાર્થ). પાંચ બોલ છે ને? એ પાંચેય કહ્યા, એમ કહે છે. અરે..! આવું બધું ધ્યાન ક્યાં છે એને.

‘ઈસ પ્રકાર અનંતગુણાત્મક સિદ્ધપરમેષ્ટી સંસારસે મુક્ત હુએ હૈ,...’ અનંત ગુણ સ્વરૂપ ભગવાન સંસારથી મુક્ત થયા. એ આગમ કહ્યું. એ સિદ્ધાંતનો અર્થ કર્યો. શબ્દાર્થ, નયાર્થ, મતાર્થ, આગમાર્થ. હવે રહ્યો ભાવાર્થ. આહાહા..! ક્યાંથી પુસ્તક .. પાસે આવ્યું? ‘પરમાત્મપ્રકાશ’ છે? આવ્યું હશે.

‘ઔર નિરંજન જ્ઞાનમયી પરમાત્મદ્રવ્ય આદરને યોગ્ય હૈ,...’ આ ભાવાર્થ. નિરંજન જ્ઞાનમયી પરમાત્મદ્રવ્ય. જેને નય જ નથી, જે જ્ઞાનમય એકલી વસ્તુ છે, એવું પરમાત્મદ્રવ્ય. જ્ઞાનપ્રધાનથી વાત કરી છે ને. જ્ઞાનપ્રધાન. બાકી અનંત ગુણ છે. જ્ઞાનમયી પરમાત્મદ્રવ્ય વસ્તુ એ આદરવા યોગ્ય છે. એ જ ઉપાદેય છે. પર્યાય નહિ, નિમિત્ત નહિ, ફક્ત ત્રિકાળી આત્મા ઉપાદેય છે. આહાહા..! ઉપાદેય માનનાર પર્યાય છે પણ ઉપાદેય દ્રવ્ય છે. સમજાણું

કાંઈ? આહાહા..! નિત્યનો નિર્ણય કરનાર અનિત્ય છે. પણ નિર્ણય કરવાનો વિષય છે એ નિત્ય છે. આહાહા..! એ ઉપાદેય છે. ‘યહ ભાવાર્થ હૈ,...’ કહ્યું ને? પાંચે બોલ થઈ ગયા. શબ્દનય. પહેલું શબ્દ-શબ્દ. ભાવાર્થ એક એક શબ્દનું પદખંડન કર્યું. નય-સાંખ્યમતિ આદિની વ્યાખ્યા કરી. મત-અન્યમતિની વાત કરી. નયાર્થ-નિશ્ચય અને વ્યવહાર. મત-અન્યમતિ, આગમ-સિદ્ધાંત. ભાવાર્થ.

‘ઈસી તરહ શબ્દ નય, મત, આગમ, ભાવાર્થ વ્યાખ્યાનકે અવસર પર સબ જગહ જ્ઞાન લેના.’ આ પાંચ બોલ દરેક વ્યાખ્યામાં લઈ લેવા, કહે છે. આહાહા..! પહેલી જ ગાથામાં નાખ્યું. શબ્દ છે, પદ છે એનો અર્થ, નયાર્થ-કઈ નયનું વાક્ય છે એ નયાર્થ. અને મતાર્થ-અન્યમતિના કથનનો નિષેધ માટે મતાર્થ, આગમ આમ કહે છે કે પૂર્ણ સિદ્ધની પ્રાપ્તિ આદિ એ આગમ. ભાવાર્થ-.. દ્રવ્ય આદરણીય (છે) એ ભાવાર્થ. આહાહા..! કેટલું યાદ રહે આમાં? એક કલાકમાં કેટલું (આવે)! હજી તો કલાક પણ થઈ નથી. આ તો જેને આત્માનું હિત કરવું છે એને આ બધા પ્રકાર જાણવા જોશે. સમજાણું કાંઈ? એકાંત ન થઈ જાય, વસ્તુના સ્વરૂપથી વિરુદ્ધતા ન થાય, અવિરુદ્ધતા કેમ રહે, એ માટે આ બધું જાણવું જોઈએ. સમજાણું કાંઈ? એ એક ગાથા થઈ.

‘જે જાયા’ જે થયા ‘જ્ઞાણગિયઈ’ જ્ઞાનરૂપી અગ્નિથી થયા. ‘કમ્મ-કલંક ડહેવિ’ આ ગાથાનો અર્થ કરે છે. ‘જે જાયા’ થયા ‘જ્ઞાણગિયઈ’ ધ્યાનઅગ્નિથી થયા. ‘કમ્મ-કલંક ડહેવિ ગિચ્ચ-ગિરંજણ-ગાણ-મય તે પરમપ્પ ણવેવિ’ એવા પરમાત્માને હું નમસ્કાર કરું છું. દરેક શબ્દનો (અર્થ કર્યો)... આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આ તો હવે ટાઢા પહોરની વાત છે ને. અહીંયાં શાંતિ (છે). બહાર નીકળ્યા હતા તો ‘મુંબઈ’માં દસ-દસ હજાર માણસ, પંદર-પંદર હજાર માણસ. પણ બધા સાંભળતા હતા. હવે લોકો સાંભળે છે. ૩૨૦ ગાથા ઝીણી. અગિયાર વ્યાખ્યાન (થયા). બધા સાંભળતા હતા. સાંભળો, ભાઈ! માર્ગ આ છે. બહુ માણસ. હવે અહીં તો ટાઢો પહોર થયો તો વિસ્તારથી સ્પષ્ટીકરણ વધારે થાય. ‘ગીરધરભાઈ’! આહાહા..!

અથ સંસારસમુદ્રોત્તરણોપાયભૂતં વીતરાગનિર્વિકલ્પસમાધિપોતં સમારુહ્ય યે શિવમયનિરૂપમજ્ઞાનમયા ભવિષ્યન્ત્યગ્રે તાનહં નમસ્કરોમીત્યભિપ્રાયં મનસિ ધૃત્વા ગ્રન્થકારઃ સૂત્રમાહ, ઇત્યનેન ક્રમેણ પાતનિકાસ્વરૂપં સર્વત્ર જ્ઞાતવ્યમ્ -

૨) તે વંદઉં સિરિ-સિદ્ધ-ગણ હોસહિં જે વિ અણંત।

શિવમય-ગિરુવમ-ગાણમય પરમ-સમાહિ ભજંત।।૨।।

તાન્ વન્દે શ્રીસિદ્ધગણાન્ ભવિષ્યન્તિ યેડપિ અનન્તાઃ।

શિવમયનિરૂપમજ્ઞાનમયાઃ પરમસમાધિં ભજન્તઃ।।૨।।

તે વંદં તાન્ વન્દે। તાન્ કાન્। સિરિસિદ્ધગણ શ્રીસિદ્ધગણાન્। યે કિં કરિષ્યન્તિ। હોસહિં જે વિ

अणंत भविष्यन्त्यग्रे येऽप्यनन्ताः। कथंभूता भविष्यन्ति। शिवमयणिरुवमणाणमय शिवमयनिरुपमज्ञानमयाः, किं भजन्तः सन्तः इत्थंभूता भविष्यन्ति। परमसमाहि भजंत रागादिविकल्परहितपरमसमाधिं भजन्तः सेवमानाः इतो विशेषः। तथाहि-तान् सिद्धगणान् कर्मतापन्नान् अहं वन्दे। कथंभूतान्। केवलज्ञानादिमोक्षलक्ष्मीसहितान् सम्यक्त्वाद्यष्ट-गुणविभूतिसहितान् अनन्तान्। किं करिष्यन्ति। ये वीतरागसर्वज्ञप्रणीतमार्गेण दुर्लभबोधिं लब्ध्वा भविष्यन्त्यग्रे श्रेणिकादयः। किंविशिष्टा भविष्यन्ति। शिवमयनिरुपमज्ञानमयाः। अत्र शिवशब्देन स्वशुद्धात्मभावोत्पन्नवीतरागपरमानन्दसुखं ग्राह्यं, निरुपमशब्देन समस्तोपमानरहितं ग्राह्यं, ज्ञानशब्देन केवलज्ञानं ग्राह्यम्। किं कुर्वाणाः सन्त इत्थंभूताः भविष्यन्ति। विशुद्धज्ञानदर्शन-स्वभावशुद्धात्मतत्त्वसम्यक्श्रद्धानज्ञानानुचरणरूपामूल्यरत्नत्रयभारपूर्ण मिथ्यात्वविषय-कषायादिरूपसमस्तविभावजलप्रवेशरहितं शुद्धात्मभावोत्थसहजानन्दैकरूपसुखामृत-विपरीतनरकादिदुःखरूपेण क्षारजलेन पूर्णस्य संसारसमुद्रस्य तरणोपायभूतं समाधिपोतं भजन्तः सेवमानास्तदाधारेण गच्छन्त इत्यर्थः। अत्र शिवमयनिरुपमज्ञानमयशुद्धात्मस्वरूपमुपादेयमिति भावार्थः॥२॥

अब संसार-समुद्रके तरनेका उपाय जो वीतराग निर्विकल्प समाधिरूप जहाज है, उसपर चढ़के उस पर आगामी कालमें कल्याणमय अनुपम ज्ञानमई होंगे, उनको मैं नमस्कार करता हूँ-

गाथा - २

अन्वयार्थ :- ['अहं'] मैं [तान्] उन [सिद्धगणान्] सिद्ध समूहोंको [वन्दे] नमस्कार करता हूँ, [येऽपि] जो [अनन्ताः] आगामीकालमें अनंत [भविष्यन्ति] होंगे। कैसे होंगे ? [शिवमयनिरुपमज्ञानमया] परमकल्याणमय, अनुपम और ज्ञानमय होंगे। क्या करते हुए ? [परमसमाधि] रागादि विकल्प रहित परमसमाधि उसको [भजन्तः] सेवते हुए।

भावार्थ :- जो सिद्ध होंगे, उनको मैं वन्दता हूँ। कैसे होंगे, आगामी कालमें सिद्ध, केवलज्ञानादि मोक्षलक्ष्मी सहित और सम्यक्त्वादि आठ गुणों सहित अनंत होंगे। क्या करके सिद्ध होंगे ? वीतराग सर्वज्ञदेवकर प्ररूपित मार्गकर दुर्लभ ज्ञानको पाके राजा श्रेणिक आदिकके जीव सिद्ध होंगे। पुनः कैसे होंगे ? शिव अर्थात् निज शुद्धात्माकी भावना, उसकर उपजा जो वीतराग परमानंद सुख, उस स्वरूप होंगे, समस्त उपमा रहित अनुपम होंगे और केवलज्ञानमई होंगे। क्या करते हुए ऐसे होंगे ? निर्मल ज्ञान-दर्शनस्वभाव जो शुद्धात्मा है, उसके यथार्थ श्रद्धान-ज्ञान-आचरणरूप अमोलिक रत्नत्रयकर पूर्ण और मिथ्यात्व विषय कषायादिरूप समस्त विभावरूप जलके प्रवेशसे रहित शुद्धात्माकी भावनासे उत्पन्न हुआ जो सहजानंदरूप सुखामृत, उससे विपरीत जो नारकादि दुःख वे ही हुए क्षारजल, उनकर पूर्ण इस संसाररूपी समुद्रके तरनेका उपाय जो

પરમસમાધિરૂપ જહાજ उसको सेवते हुए, उसके आधारसे चलते हुए, अनंत सिद्ध होंगे। इस व्याख्यानका यह भावार्थ हुआ, कि जो शिवमय अनुपम ज्ञानमय शुद्धात्मस्वरूप है वही उपादेय है।।२।।

હવે સંસારસમુદ્રને તરવાના ઉપાયભૂત જે વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સમાધિરૂપ નાવ છે તેના પર ચઢીને જેઓ આગામી કાળમાં શિવમય (કલ્યાણમય), નિરુપમ, જ્ઞાનમય થશે તેમને હું નમસ્કાર કરું છું એવો અભિપ્રાય મનમાં ધારીને ગ્રંથકાર સૂત્ર કહે છે : આ જ ક્રમથી પાતનિકાનું સ્વરૂપ સર્વત્ર જાણવું.

ભાવાર્થ : જેઓ કેવળજ્ઞાનાદિ મોક્ષલક્ષ્મીથી સહિત થશે અને સમ્યક્ત્વાદિ આઠ ગુણરૂપી વિભૂતિથી સહિત થશે એવા તે અનંત સિદ્ધગણોને હું નમસ્કાર કરું છું. શું કરીને સિદ્ધ થશે? કે જેઓ વીતરાગ સર્વજ્ઞપ્રણીત માર્ગથી દુર્લભબોધિ પ્રાપ્ત કરીને આગામી કાળમાં શિવમય, નિરુપમ અને જ્ઞાનમય સિદ્ધ થશે, જેમ કે શ્રેણિક આદિ. અહીં ‘શિવ’ શબ્દથી નિજ શુદ્ધાત્માની ભાવનાથી ઉત્પન્ન વીતરાગ પરમાનંદમય સુખ સમજવું, ‘નિરુપમ’ શબ્દથી સમસ્ત ઉપમા સહિત સમજવું અને ‘જ્ઞાન’ શબ્દથી કેવળજ્ઞાન સમજવું.

શું કરતા થકા આવા થશે? વિશુદ્ધજ્ઞાનદર્શનસ્વભાવવાળા શુદ્ધ આત્મતત્ત્વનાં સમ્યક્ શ્રદ્ધાન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્-આચરણરૂપ અમૂલ્ય રત્નત્રયના ભારથી પૂર્ણ, મિથ્યાત્વ, વિષય અને કષાયાદિરૂપ સમસ્ત વિભાવજળના પ્રવેશ સહિત શુદ્ધ આત્માની ભાવનાથી ઉત્પન્ન સહજાનંદ જેનું એક રૂપ છે એવા સુખામૃતથી વિપરીત નરકાદિદુઃખરૂપ ક્ષારજળથી પૂર્ણ સંસારસમુદ્રને તરવાના ઉપાયભૂત સમાધિરૂપી નાવને ભજતા, સેવતા થકા અર્થાત્ તેના આધારે ચાલતા અનંત સિદ્ધ થશે.

અહીં શિવમય, નિરુપમ, જ્ઞાનમય શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ ઉપાદેય છે એવો ભાવાર્થ છે. ૨.

ગાથા-૨ ઉપર પ્રવચન

‘અબ સંસાર-સમુદ્રકે તરનેકા ઉપાય જો વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સમાધિરૂપ જહાજ હૈ,...’ આહાહા..! સંસાર સિંધુ. મોટો દરિયો. અજ્ઞાનમાં ઉત્પત્તિ થતાં તેને ચોરાશી લાખમાં ઉત્પત્તિ થાય. એવો સંસાર મોટો દરિયો. સંસાર સિંધુ. સમુદ્ર કીધું ને? જુઓને! સંસાર સમુદ્ર. સંસારરૂપી મોટો સિંધુ. આહાહા..! ‘તરનેકા ઉપાય...’ એનાથી તરવાનો ઉપાય. ‘જો વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સમાધિરૂપ જહાજ...’ આહાહા..! વીતરાગ નિર્વિકલ્પ શાંતિરૂપી, સમાધિરૂપી જહાજ. આહાહા..! વલાણ. ભવસમુદ્રને તરવા માટે.. આહાહા..!

ત્યાં ‘રમણીકભાઈ’ના મકાનમાં ઉતર્યા હતા ને? ત્યાં નજીક જ દરિયો છે. પણ દરિયાનું પાણી તો ક્યાંય... અપાર.. અપાર. બગલા ધોળા માછલા ખાવા (માટે) સેંકડો ત્યાં ફરે છે.

નજીક જ દરિયાને કાંઠે ‘રમણીકભાઈ’નું મકાન છે. ‘આમોદ’વાળા નહિ? પાંચ કરોડ રૂપિયા છે. મકાન જ સીત્તેર લાખનું છે. જે મકાનમાં ઉતર્યા એ સીત્તેર લાખનું છે. એકનું એક મકાન. જોડે આ દરિયો. કીધું, આ ભવસિંધું. આહાહા..! એના એક એક બિંદુમાં અસંખ્ય પાણી(ના) જીવ.

મુમુક્ષુ :- એક એક બિંદુમાં અસંખ્ય જીવ.

ઉત્તર :- એક એક બિંદુમાં અસંખ્ય જીવ. આમ દળ મોટું, આમ લાંબુ, આમ ઊંડું ઘણું. આહાહા..! એનો કે દિ’ પાર આવે? કે દિ’ માણસ થાય? એમાં કે દિ’ આર્યકુળ મળે.

મુમુક્ષુ :- એરોપ્લેનમાં બેસીને જાય તો એક દિ’માં ઉતરી જાય.

ઉત્તર :- ધૂળમાં પણ... એ તો દરિયો (પાર ઉતરી જાય), પણ આ સંસાર દરિયો? આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- એ અંતર્મૂર્તમાં તરી જવાય.

ઉત્તર :- આહાહા..! કહે છે કે એ (પાર) ઉતરવાનો ઉપાય? વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સમાધિ કે જે મોક્ષમાર્ગ નિશ્ચય. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ વીતરાગ નિર્વિકલ્પ શાંતિ છે. આહાહા..! વ્યવહાર રત્નત્રય વિકલ્પ છે એ મોક્ષનો ઉપાય છે નહિ, એમ કહે છે. આહાહા..! સંસારસમુદ્રને તરવાનો ઉપાય વીતરાગ અભેદ સમાધિ શાંત.. શાંત. અખંડાનંદ પ્રભુ આનંદ ને શાંતિના એકરૂપ સ્વભાવથી ભરેલો પ્રભુ, તેની સન્મુખતાની સમાધિ. પોતે સમાધિસ્વરૂપ છે. ત્રિકાળી સમાધિસ્વરૂપ જ છે. એટલે? વીતરાગી અભેદ સમાધિસ્વરૂપ જ એનું છે. એમાંથી પરિણતિ વીતરાગ દશા પ્રગટ કરવી એ સંસાર સમુદ્રને તરવાનો ઉપાય છે. આહાહા..!

વીતરાગ અભેદ સમાધિરૂપ જહાજ ‘ઉસ પર ચઢકે...’ આહાહા..! પૂર્ણ પરમાત્મ સ્વરૂપ ‘સમયસાર’ .. ઈ પર્યાયમાં આવ્યું. એ ૧૪૪માં આવ્યું. કર્તા-કર્મની ૧૪૪ ગાથા છે ને? એક સમયની પર્યાયમાં અખંડ પ્રતિભાસમય, પ્રભુ અખંડ પ્રતિભાસમય એક સમયમાં તેને જાણે છે. એવી એ નિર્વિકલ્પ જ્ઞાનદશા, જેમાં ભગવાન અખંડ પ્રતિભાસ, પૂર્ણ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. પૂર્ણ સ્વરૂપ એની પર્યાયમાં આવતું નથી. પણ એનો પ્રતિભાસ, એક સમયમાં અખંડ પ્રતિભાસ થાય છે. એવો જે પરમાત્મરૂપ, સમયસારરૂપ...આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? મોક્ષનો માર્ગ ઈ. એ આ વીતરાગસ્વરૂપ કીધું.

વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સમાધિરૂપ જહાજ ‘ઉસપર ચઢકે ઉસ પર આગામી કાલમેં કલ્યાણમય અનુપમ જ્ઞાનમયી હોંગે,...’ આહાહા..! ભવિષ્યમાં મોક્ષ થશે સિદ્ધ એને હું નમસ્કાર કરું છું. કાલે-પરમ દિ’ કહ્યું હતું ને? નહિ? ણમો લોએ સવ્વ ત્રિકાળવર્તી અરિહંતાણં. ‘ઘવલ’માં આ પદ છે. ણમો લોએ સવ્વ ત્રિકાળવર્તી અરિહંતાણં. કેટલી વિશાળતા! ણમો લોએ સવ્વ ત્રિકાળવર્તી સિદ્ધાણં. ણમો લોએ સવ્વ ત્રિકાળવર્તી આઈરિયાણં, ણમો લોએ સવ્વ ત્રિકાળવર્તી ઉવજ્ઞાયાણં, ણમો લોએ સવ્વ ત્રિકાળવર્તી સાહુણં. પાંચ પદ આમ છે. પછી ટૂંકું કરીને કર્યું, ણમો લોએ સવ્વ સાહુણં કરી નાખ્યું. એ બધાને લાગુ પડે. ણમો લોએ સવ્વ અરિહંતાણં, ણમો લોએ સવ્વ (સિદ્ધાણં).. ત્રિકાળવર્તી

ભેગું નાખી દેવું. આહાહા..! એ અહીં (નમસ્કાર) કરે છે.

ભવિષ્યમાં સિદ્ધ થશે તેને હું અત્યારે નમસ્કાર કરું છું. છે? 'આગામી કાલમેં કલ્યાણમય અનુપમ જ્ઞાનમયી હોંગે,...' સિદ્ધ થશે. આહાહા..! 'ઉનકો મેં નમસ્કાર કરતા હું.' આહાહા..! બીજી ગાથા.

૨) તે વંદઉં સિરિ-સિદ્ધ-ગણ હોસહિં જે વિ અણંત।

સિવમય-ગિરુવમ-ગાણમય પરમ-સમાહિ ભજંત।૨।

એનો શબ્દાર્થ. 'મેં...' 'યોગીન્દ્રદેવ' કહે છે કે, 'મેં ઉન સિદ્ધ સમૂહોંકો...' જોયું! એક-બે નહિ, હોં! સમૂહ. અનંત સિદ્ધ સમૂહ થશે. આહાહા..! 'સમયસાર'ની પહેલી ગાથામાં 'વિંદત્તુ સવ્વસિદ્ધે' કહ્યું છે ને? એ આ સિદ્ધ ગણ. એમ છે ને. સિદ્ધરૂપી ગણ-સમૂહ. 'વન્દે નમસ્કાર કરતા હું, જો આગામી કાલમેં અનંત હોંગે.' ભવિષ્યમાં અનંત સિદ્ધ થશે. આહાહા..! હજી અનંત કાળ પછી થશે. એને હું નમસ્કાર કરું છું. એ જીવ હજી અત્યારે નરકમાં પડ્યો હોય. સમજાણું? પણ ભવિષ્યમાં થશે. આહાહા..!

'આગામીકાલમેં અનંત હોંગે. કૈસે હોંગે? 'શિવમયનિરૂપમજ્ઞાનમયા' શિવ નામ પરમકલ્યાણમય. પરમકલ્યાણમય સિદ્ધપદ થશે. આહાહા..! નમોત્થુણમાં આવે છે ને? 'સિવમલયમરુ'. નમોત્થુણમાં આવે છે. નમોત્થુણ. નમોત્થુણ, અરિહંતાણં.... સિવમલય-મરુમણંતમકૂખયમવાબાહમ... આહાહા..! શ્વેતાંબરમાં નમોત્થુણ આવે છે. 'પરમકલ્યાણમય, અનુપમ...' કેવા સિદ્ધ થશે? 'શ્રેણિક' આદિ ટીકામાં લેશે. અનુપમ-જેને કોઈ ઉપમા નથી. આહાહા..! એવા સિદ્ધ થશે. 'જ્ઞાનમય હોંગે...' ઓલામાં નાખ્યું હતું ને? નિત્ય નિરંજન જ્ઞાનમય. ત્રણ શબ્દ પહેલા હતા. હવે આ નાખ્યું. 'શિવમયનિરૂપમજ્ઞાનમયા' એકલું જ્ઞાનમય ... આહાહા..!

'ક્યા કરતે હુએ?' પાછું ઈ પણ નાખ્યું. ભવિષ્યમાં થશે. ભૂતકાળમાં થયા એ શું કરીને થયા? કે ધ્યાનાગ્રિથી. ભવિષ્યમાં થશે. શું કરીને થશે? આહાહા..! કે પરમસમાધિ. 'રાગાદિ વિકલ્પ રહિત પરમસમાધિ ઉસકો સેવતે હુએ. 'ભજન્ત:' આહાહા..! વીતરાગી દશાને ભજતો થકો, સેવતો થકો. ત્રિકાળી વીતરાગસ્વરૂપ જિનસ્વરૂપ પ્રભુ, એને આશ્રયે પ્રગટ થયેલી વીતરાગી દશા એને સેવતો થકો. વીતરાગી દશાને સેવતા થકા સિદ્ધ થશે. આહાહા..!

'શિવમયનિરૂપમજ્ઞાનમયા પરમસમાધિ ભજન્ત:' ભજન કરે ઈ. વીતરાગી પયપિનું ભજન કરતા સિદ્ધ થશે. આહાહા..! વ્યવહાર રત્નત્રયને સેવતા સિદ્ધ થશે એ નહિ. આહાહા..! ઓલા કહે છે ને કે મોક્ષમાર્ગ એક જ છે. ઓલા કહે, નહિ. બે છે. 'રતનચંદ' કહે છે. 'રતનચંદ મુખત્યાર' છે ને? એના ગામના. એમ કે, બે મોક્ષમાર્ગ ન માને એ ભ્રમમાં છે. 'ટોડરમલજી' કહે, બે મોક્ષમાર્ગ માને એ ભ્રમમાં છે. આહાહા..! એક જ માર્ગ આ છે. આહાહા..! 'ક્યા કરતે હુએ?' સમાધિ કરતા થકા. વીતરાગી દશા કરતા થકા. નિત્ય મોક્ષમાર્ગ છે. સમજાણું? એક જ છે. 'एको मोक्षपथा' આવે છે ને? કળશ આવે છે. આહાહા..! એ

શબ્દાર્થ કર્યો. હવે વિશેષ કહેશે.

ભાવાર્થ :- ‘જો સિદ્ધ હોંગે,...’ જે સિદ્ધ થયા એની વાત પહેલી ગાથામાં કરી. હવે સિદ્ધ થશે એ બીજામાં વાત કરે છે. આહાહા..! ત્રણકાળને પેટમાં લઈ લીધા છે ને. આહાહા..! ‘પરમાત્મપ્રકાશ’ને કરતા પહેલાં હું આવા સિદ્ધોને નમસ્કાર કરું છું, એમ કહે છે. આહાહા..! પરમાત્મપ્રકાશ પ્રગટ થઈ ગયો જેને અને જેને પરમાત્મપ્રકાશ પ્રગટ થશે, એને વંદન કરીને ‘પરમાત્મપ્રકાશ’નું વ્યાખ્યાન કરીશ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આવો વીતરાગમાર્ગ ભાઈ! ઝીણો બહુ છે. સાધારણ બુદ્ધિવાળા એમ માને છે કે દયા પાળો, વ્રત કરો, અપવાસ કરો. આ ઓળી કરે. કરે છે ને ઓળી? લુખ્ખુ ખાવું. ધૂળેય નથી. સાંભળ! એ તો બધી રાગની ક્રિયા, રાગ મંદ હોય તો. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સમાધિ આ છે.

ઉત્તર :- આ છે. રાગરહિત નિર્વિકલ્પ શાંતિ, શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણ નિર્વિકલ્પ શાંતિ છે. સમરસી વીતરાગભાવ છે. જેમાં આનંદનો સ્વાદ છે. એવી નિર્વિકલ્પ સમાધિ. આહાહા..! આવો માર્ગ છે. હમણાં ‘જૈનસંદેશ’માં આવ્યું છે, શુભભાવ એ પહેલો કરવો જોઈએ. શુભભાવમાં આવે તો ઘણું છે. ધૂળમાં તારા... આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- અપેક્ષા લાગે?

ઉત્તર :- શેની અપેક્ષા? શુભભાવ અધર્મ છે.

મુમુક્ષુ :- મોક્ષમાર્ગ પણ નિશ્ચયે શુભ છે.

ઉત્તર :- એ શુભ તો નિશ્ચય તે શુભ છે. પુણ્ય-પાપના અધિકારમાં આવ્યું છે ને. પુણ્ય-પાપ. જે નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે એને શુભ કીધો છે. ઓલો શુભ નહિ. આહાહા..! પુણ્ય-પાપ અધિકારમાં પહેલી ગાથાઓમાં (છે). આહાહા..!

આત્મા આનંદનો નાથ પ્રભુ પૂર્ણ શક્તિ સામર્થ્ય. શક્તિ એટલે સામર્થ્ય. જેનું જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ એવી જેની શક્તિ છે. શક્તિવાન વસ્તુ છે એની આવી શક્તિ છે. એ શક્તિવાનને શ્રદ્ધામાં લઈ, એને જ્ઞાનનું જ્ઞેય બનાવી, જ્ઞાનમાં લઈને સ્થિરતા થવી એ મોક્ષનો ઉપાય છે. આહાહા..! એની શ્રદ્ધામાં તો પહેલું નક્કી કરે કે આ જ માર્ગ છે. આહા..! એકાંત છે. વળી એમ કહે છે. સમ્યક્ એકાંત છે. આ એક જ માર્ગ છે, બીજો માર્ગ છે નહિ. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- બીજો નથી, એ અનેકાંત છે.

ઉત્તર :- એ અનેકાંત છે. આ છે અને બીજો નથી એ અનેકાંત થયું. આ છે અને આ પણ છે એ અનેકાંત નથી. ફૂદડીવાદ છે એ તો. આહાહા..!

‘ઉનકો મૈં વન્દતા હું. કેસે હોંગે, આગામી કાલમેં સિદ્ધ, કેવલજ્ઞાનાદિ મોક્ષલક્ષ્મી સહિત...’ આહાહા..! ‘કેવલજ્ઞાનાદિ મોક્ષલક્ષ્મી સહિત...’ આ ધૂળની લક્ષ્મી સહિત નહિ. આહાહા..! આ પર્યાયની વાત છે, હોં! કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંતઆનંદ, અનંતશાંતિ, સ્વચ્છતા, પ્રભુતા એવી અનંત શક્તિની વ્યક્તતા જે થઈ એ મોક્ષલક્ષ્મી. અનંત જેટલા ગુણ હતા એ બધાની પર્યાયની વ્યક્તતા થઈ. આહાહા..! એવી જ્ઞાનાદિ મોક્ષલક્ષ્મી સહિત ‘और

‘સમ્યક્ત્વાદિ આઠ ગુણો સહિત...’ મુખ્યપણે. ગુણ એટલે છે તો પર્યાય. ભાષા તો ગુણ છે. ‘સમ્યક્ત્વાદિ આઠ ગુણો સહિત અનંત હોંગે.’ આહાહા..! એવા અનંત જીવો ભવિષ્યમાં થશે. ઓહોહો..! પોતાનો આત્મા પણ ભવિષ્યમાં સિદ્ધ થશે એને વર્તમાનમાં નમસ્કાર કરે છે. બરાબર છે? આહાહા..! ‘ક્યા કરકે સિદ્ધ હોંગે?’ એ વિશેષ કલેશે.

(શ્રોતા : પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

વીર સંવત ૨૫૦૨, જેઠ સુદ ૧૨, બુધવાર
તા. ૦૯-૦૬-૧૯૭૬, ગાથા-૨-૩-૪, પ્રવચન નં. ૪

‘પરમાત્મપ્રકાશ’. પાનું-૧૦મું છે. ગયા કાળના અનંત સિદ્ધોને પહેલા નમસ્કાર કર્યા. પહેલી ગાથામાં. બીજી ગાથામાં ભવિષ્યમાં સિદ્ધ થશે એને નમસ્કાર કરે છે. કહે છે, ‘ક્યા કરકે સિદ્ધ હોંગે?’ ભવિષ્યમાં અનંત ‘શ્રેણિક’ રાજા આદિ સિદ્ધપદને પામશે. શું કરીને? ‘ક્યા કરકે...’ ‘વીતરાગ સર્વજ્ઞદેવકર પ્રરૂપિત માર્ગકર...’ આ સત્. સર્વજ્ઞ વીતરાગદેવ, એનો કહેલો ‘માર્ગકર દુર્લભ જ્ઞાનકો પાકે...’ આહાહા..! આત્માનું જ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન, આત્મજ્ઞાન. ‘દુર્લભ જ્ઞાનકો પાકે...’ એટલે આત્મજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને. પરનું જ્ઞાન નહિ, વિકારનું નહિ, એક સમયની પર્યાયનું નહિ. આહાહા..! આત્મજ્ઞાન. જ્ઞાન એટલે આત્મજ્ઞાન. આત્મા જે અખંડ-અભેદ એનું જ્ઞાન. દ્રવ્યનું જ્ઞાન. પરનું નહિ, પર્યાયનું નહિ. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ?

‘શ્રેણિક’ રાજા આદિ સર્વજ્ઞ વીતરાગે કહેલો માર્ગ... આહા..! ‘દુર્લભ જ્ઞાનકો પાકે...’ આત્મજ્ઞાન દુર્લભ (છે), જે અનંતકાળમાં પ્રાપ્ત થયું નથી. એવા ‘દુર્લભ જ્ઞાનકો પાકે રાજા શ્રેણિક આદિકકે જીવ...’ ‘શ્રેણિક’ આદિ જીવો ભવિષ્યમાં સિદ્ધ થવાના છે ને. બધાને યાદ કર્યા છે. પરમાત્મપ્રકાશ કહીશ, પણ આવા પરમાત્માને યાદ કરીને, નમસ્કાર કરીને કહીશ એમ કહે છે. આહાહા..!

‘પુનઃ કેસે હોંગે? શિવ અર્થાત્ નિજ શુદ્ધાત્માકી ભાવના,...’ નિજ ભગવાનઆત્મા શુદ્ધાત્મા ત્રિકાળી વસ્તુ ધ્રુવ, એની ભાવના-એની એકાગ્રતા. શુદ્ધાત્મારૂપી ભાવ એની ભાવના. ત્રિકાળ શુદ્ધ સ્વભાવ ભગવાનઆત્મા, એવો જે સ્વભાવભાવ, એની ભાવના. આહાહા..! ‘ઉસકર ઉપજા જો વીતરાગ પરમાનંદ સુખ,...’ એનાથી ઉપજેલું વીતરાગ પરમાનંદ. સંસારીના સુખ તો રાગવાળા અજ્ઞાનમાં છે. સુખની કલ્પના કરી માને છે ને. શાસ્ત્ર એમ કહે વ્યવહારે. છે તો દુઃખ. પણ એ માને છે ને અમે કાંઈક સુખી છીએ. પૈસાથી, આબરૂથી સુખી છે, એ તો કલ્પના છે. ખરેખર દુઃખ છે.

મુમુક્ષુ :- ખરેખર દુઃખી છે?